

**Komitet Dialogu
Społecznego**

Krajowej Izby Gospodarczej

Nierówności społeczne w Polsce

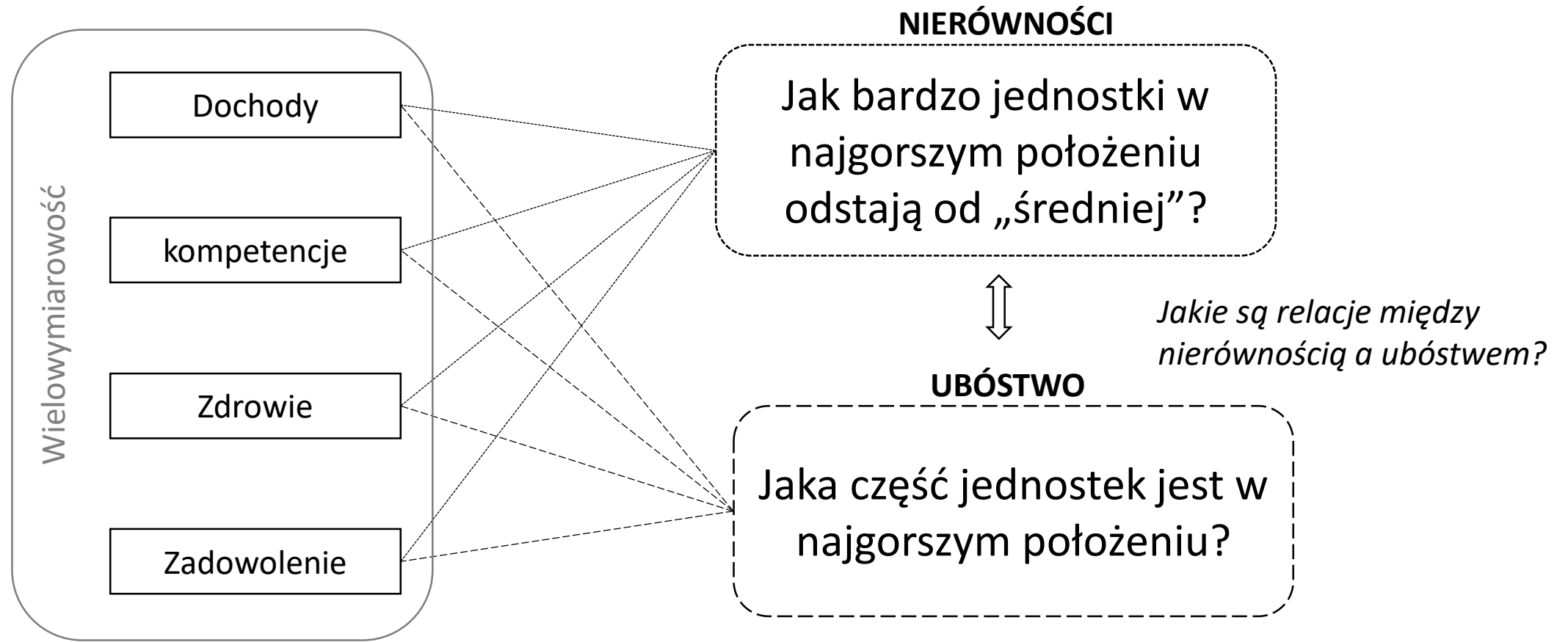
Dr hab. Ryszard Szarfenberg
Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski

Seminarium 02.03.2017, aktualizacja 07.03.2017

O jakie nierówności chodzi?

- Dyskusja, która toczy się na całym świecie dotyczy przede wszystkim **nierówności pod względem dochodu i/lub majątku**
- Dochody i majątek są to pojęcia typowo ekonomiczne, czy więc dyskusja ma dotyczyć różnic ekonomicznych?
- Jeżeli tak? To dlaczego w tytule są **nierówności społeczne**?
 - **Nierówności społeczne = nierówności pod względem cech ekonomicznych, ale też i cech nieekonomicznych**
 - **Nierówności społeczne = nierówności pod względem cech nieekonomicznych, które są powodowane nierównościami ekonomicznymi**
 - **Nierówności społeczne = nierówności pod względem cech ekonomicznych, ale rozważane z nieekonomicznego punktu widzenia**

Wielowymiarowa nierówność i wyjaśnienie różnicy między nierównością a ubóstwem

Dlaczego mamy przejmować się nierównościami ekonomicznymi?

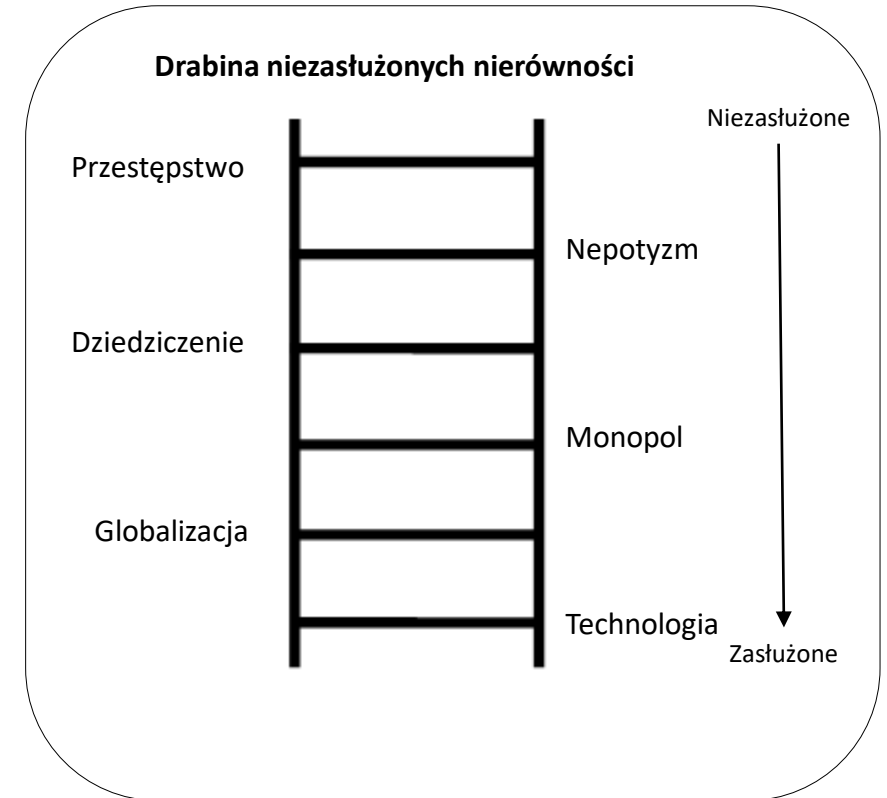
- Argument filozoficzny (Scanlon): nie mamy powodu, aby akceptować systemu, który
 - **Daje ludziom zamożnym zbyt dużą kontrolę nad życiem pozostałych ludzi, a tym samym ogranicza ich kontrolę nad własnym życiem**
 - **Daje ludziom zamożnym zbyt duży wpływ na system polityczny, a tym samym ogranicza ten wpływ pozostałym**
 - **Daje dzieciom ludzi zamożnych większe szanse na dobrą pracę i bycie zamożnymi, a odbiera takie szanse dzieciom pozostałych**
 - **Daje ludziom zamożnym większą część dochodu narodowego, ogranicza tę część która słusznie przypada pracownikom**
- Argument aksjologiczny (Jacobs): **duża część nierówności jest niezastłużona**
- Argument empiryczny (Wilkinson, Pickett): **większe nierówności to większe problemy społeczne**

Nierówności w filozofii politycznej o charakterze normatywnym i praktycznym

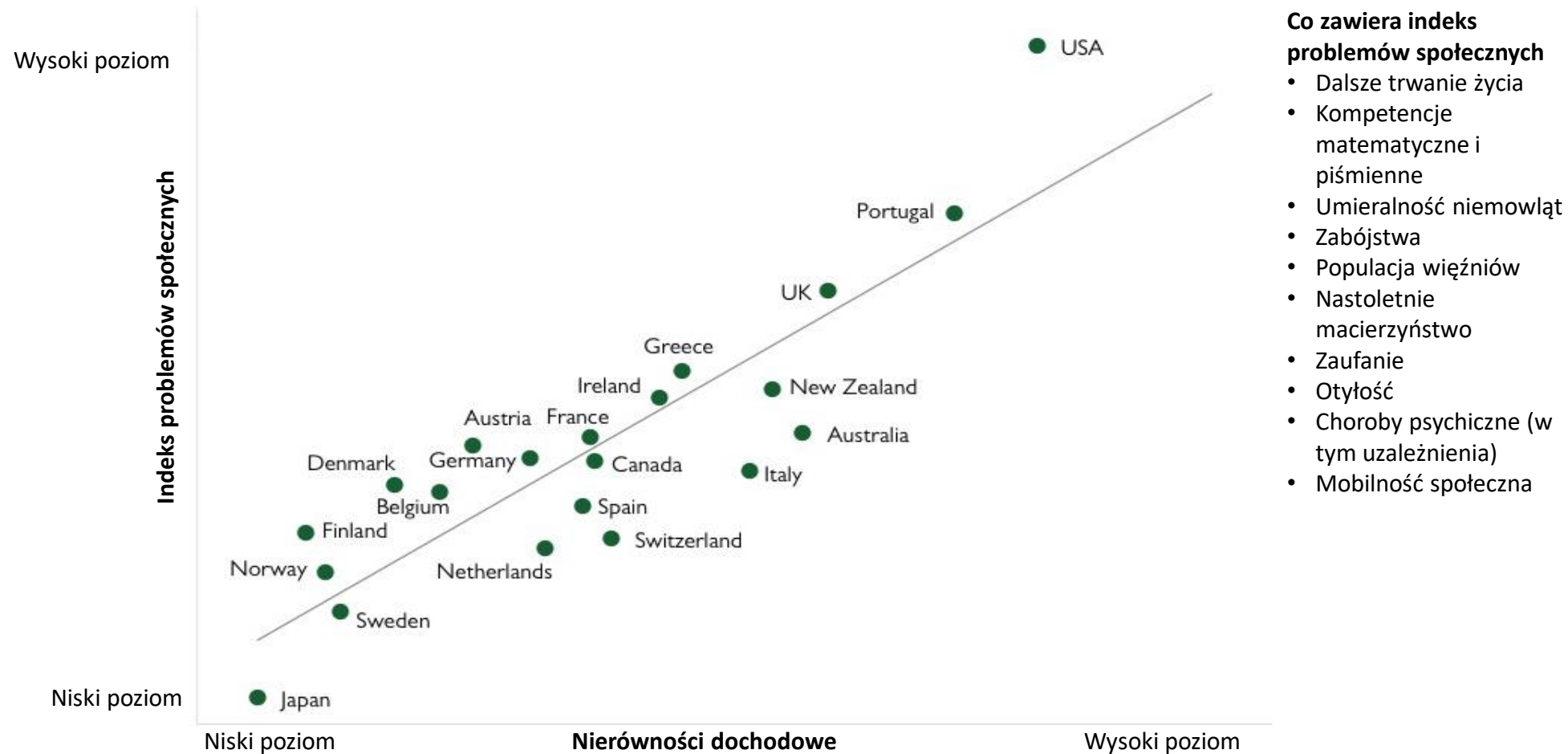
- Dyskusja dotyczy tego, **jak powinno być zorganizowane społeczeństwo, jakie powinny być jego podstawowe instytucje** (reguły gry)
 - Odnowienie tej dyskusji na Zachodzie John Rawls: Teoria sprawiedliwości (oryg. 1971) bezpośrednio porusza zagadnienie równości i nierówności
 - Dyskusja w Polsce: 1) dyskusja ograniczona w PRL (w łonie socjalizmu, drugi obieg), 2) przyswajanie dyskusji z Zachodu, 3) dyskusje na tle projektowania nowego ustroju
- Pytania bardziej praktyczne
 1. Czy w konstytucji powinny być zawarte treści dotyczące równości i/lub nierówności?
 2. Jeżeli w konstytucji powinny być zawarte takie treści, w jaki sposób powinny być one sformułowane?
 3. Jeżeli w konstytucji zostały zawarte treści dotyczące równości i/lub nierówności, w jaki sposób je realizować w polityce publicznej?

Koncepcja niezastużonych nierówności

- Gdyby wszystkie nierówności były zastużone, to zajmowanie się nimi miałoby małe znaczenie
- Część (duża?) nierówności ekonomicznych nie jest jednak zastużona
 - **Szczęście, przypadek**
 - **Dziedziczenie, koneksje, znajomości**
 - **Monopolistyczna pozycja, przywileje**
 - **Unikanie podatków i innych zobowiązań**
 - **Oszustwo, kradzież, przemoc**

Argument empiryczny: nierówności a problemy społeczne

Wilkinson, Pickett, The Spirit Level, 2009. W Polsce wydana jako: Duch równości. Tam gdzie panuje równość wszystkim żyje się lepiej

Nierówności to sprawa kontrowersyjna również w Polsce

- Polemiki między felietonistami Krytyki Politycznej i Kultury Liberalnej w 2015 r., tytuły
 - Nierówności jako farsa, Kuisz, KL
 - Proszę pana, nierówności to fakt, Szelewa, Polakowski, KP
 - Nierówności nierównościom nierówne, Pawłowski, KL
 - O nierównościach wąsko? To wygodne!, Szelewa, Polakowski, KP
 - Bajki o nierównościach, Pawłowski, Sawczuk, KL
- Polemika w Gazecie Wyborczej z 2015, tytuły
 - Borowski: Nie ma w Polsce problemu rozwarstwienia dochodów - albo jest wydumany
 - All exclusive, Żakowski
 - Dyskusja o nierównościach: dane zamiast obserwacji z ulicy, Borowski
 - Nierówności większe, niż pokazują ankiety. Trzeba patrzeć w PIT-y, Brzeziński
- Polemika w Gazecie Wyborczej z 2014 r., tytuły
 - Bogaci i biedni bliżej siebie. Maleją rozwarstwienia w dochodach Polaków, Żurawik
 - Nierówności w Polsce nie maleją! Brzeziński
- Polemika na stronach Instytutu Obywatelskiego w 2013 r., tytuły
 - Wzrost biedy i nierówności to mit, Gmurczyk
 - Nierówności dochodowe w Polsce wcale nie maleją, Brzeziński
- Polemiki akademickie z argumentem Wilkinsona i Pickett z 2010
 - Koncepcja poziomicy – cudowne lekarstwo czy utopijna terapia? Szlendak, Karwacki

Typowe argumenty za i przeciw równości

Za równością

- Równość jest jednym z podstawowych elementów sprawiedliwości
- Potrzeba równości wyrasta z poszanowania wartości człowieka
- Wprowadzenie równości ma pozytywne konsekwencje społeczne, sprzyja bowiem urzeczywistnieniu sprawiedliwości społecznej
- Równość harmonizuje relacje społeczne
- Wprowadzenie zasad równości pozwala przeciwdziałać wykluczeniu

Przeciw równości

- Równość nie jest wartością (nie ma w niej momentu domagania się)
- Równość nie jest czymś z natury, gdyż ludzie są z natury różni nieomal pod każdym względem
- Próba osiągnięcia doskonałej równości społecznej prowadziła zawsze jak dotąd w historii do jakiejś odmiany totalitarnego reżimu
- Wprowadzanie równości ogranicza wolność

Kilka możliwych stanowisk ogólnych

- **Równość jako wartość**

- **Egalitaryzm absolutystyczny: równość jest wartością najważniejszą**

- stany mniej nierówne należy preferować nad stany bardziej nierówne,
 - trendy pokazujące zmniejszanie nierówności powinny być ocenione pozytywnie, a jej zwiększanie negatywnie

- **Egalitaryzm pluralistyczny : równość jest wartością, ale są też inne wartości**

- Stany mniej nierówne należy preferować nad bardziej nierówne, o ile nie będzie to szkodziło innym wartościom
 - Trendy pokazujące zmniejszanie nierówności powinny być oceniane pozytywnie, ale tylko wtedy gdy trendy w zakresie innych wartości ukazują także ich zwiększanie

- **Równość jako antywartość**

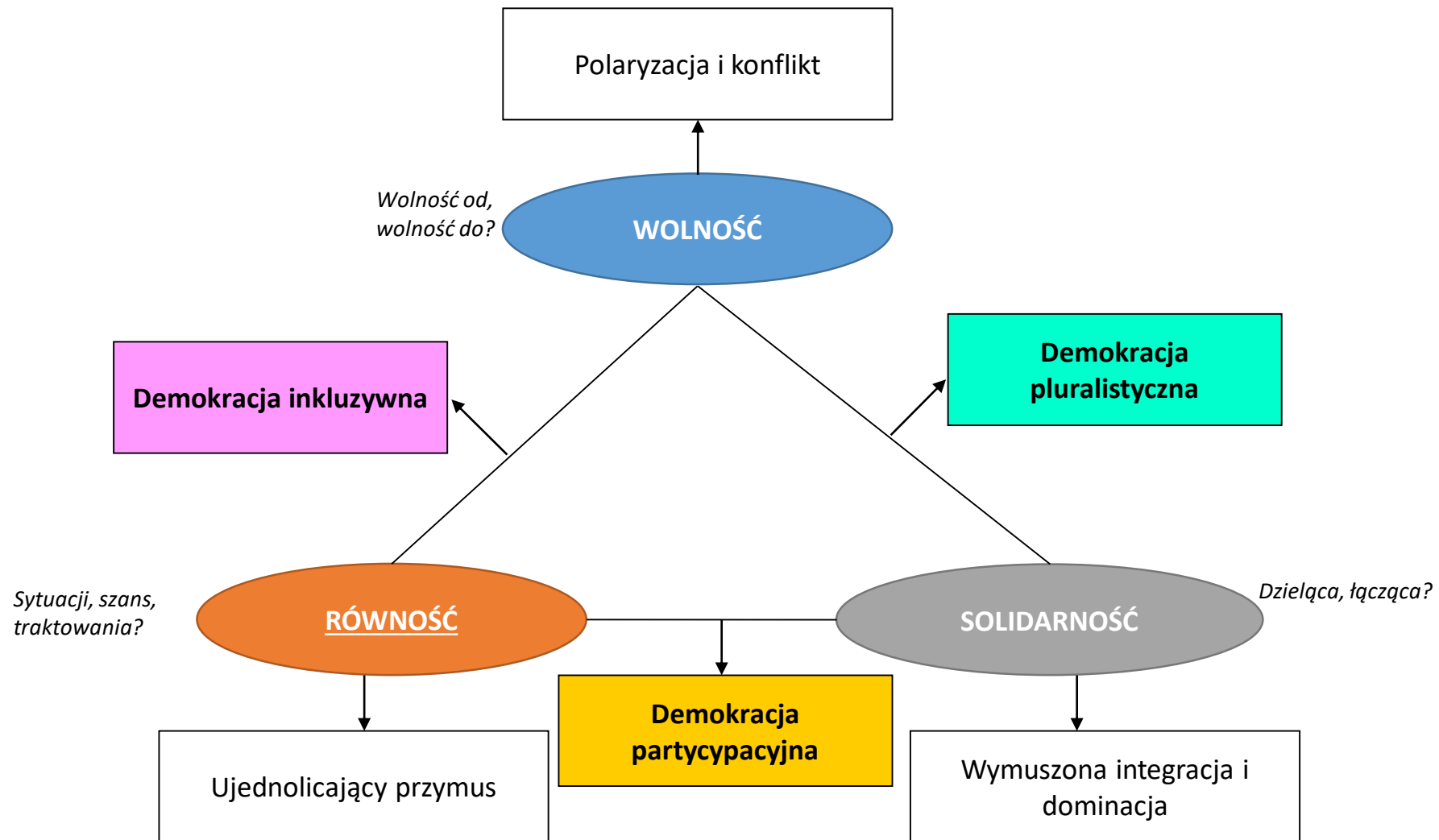
- **Antyegalitaryzm: równość jest antywartością**

- Stany bardziej nierówne należy preferować nad stany mniej nierówne
 - Trendy pokazujące zmniejszanie nierówności powinny być oceniane negatywnie, a jej zwiększanie – pozytywnie

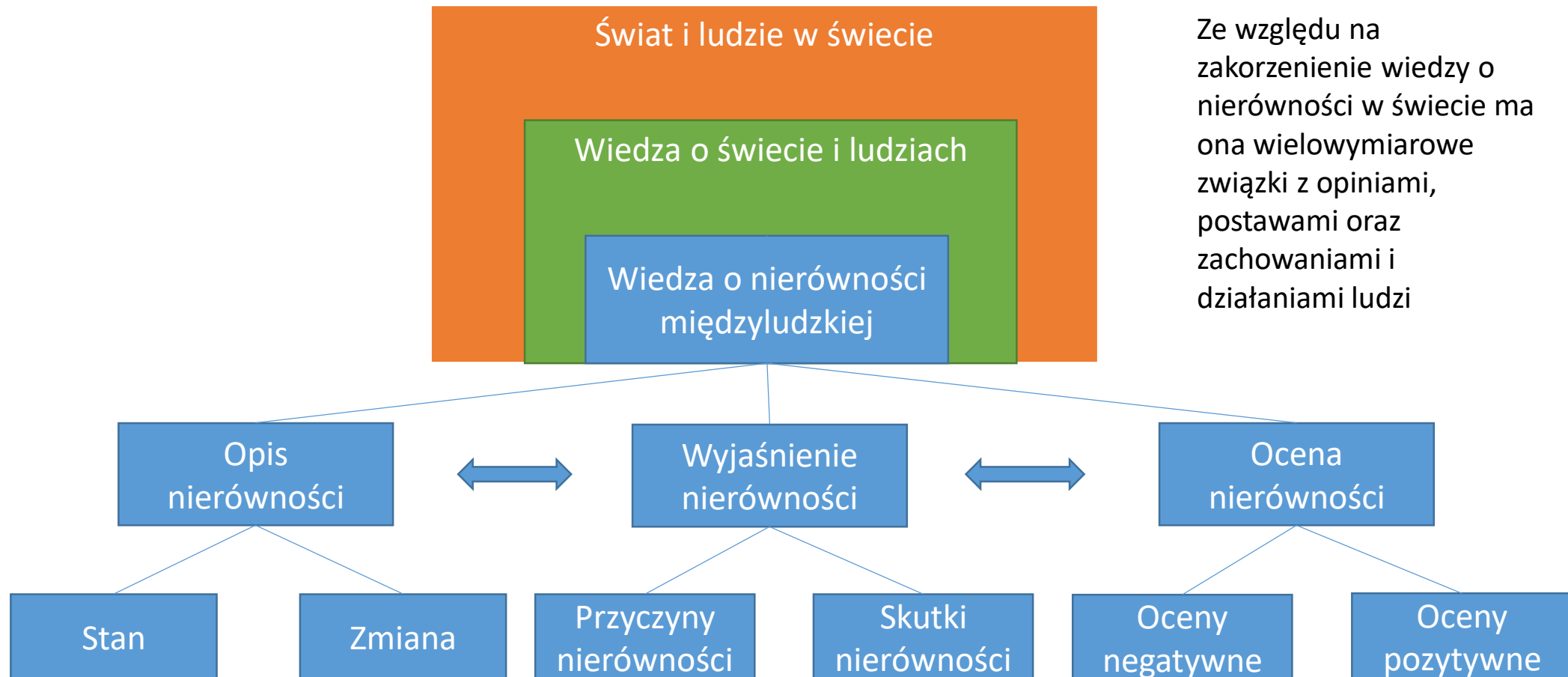
- **Równość nie jest wartością, ani też antywartością**

- **Indyferentyzm egalitarystyczny: równość nie jest ani wartością, ani też antywartością, nie ma znaczenia**

Równość a inne wartości i demokracja

Wiedza o nierówności i jej rodzaje oraz jej zakorzenienie

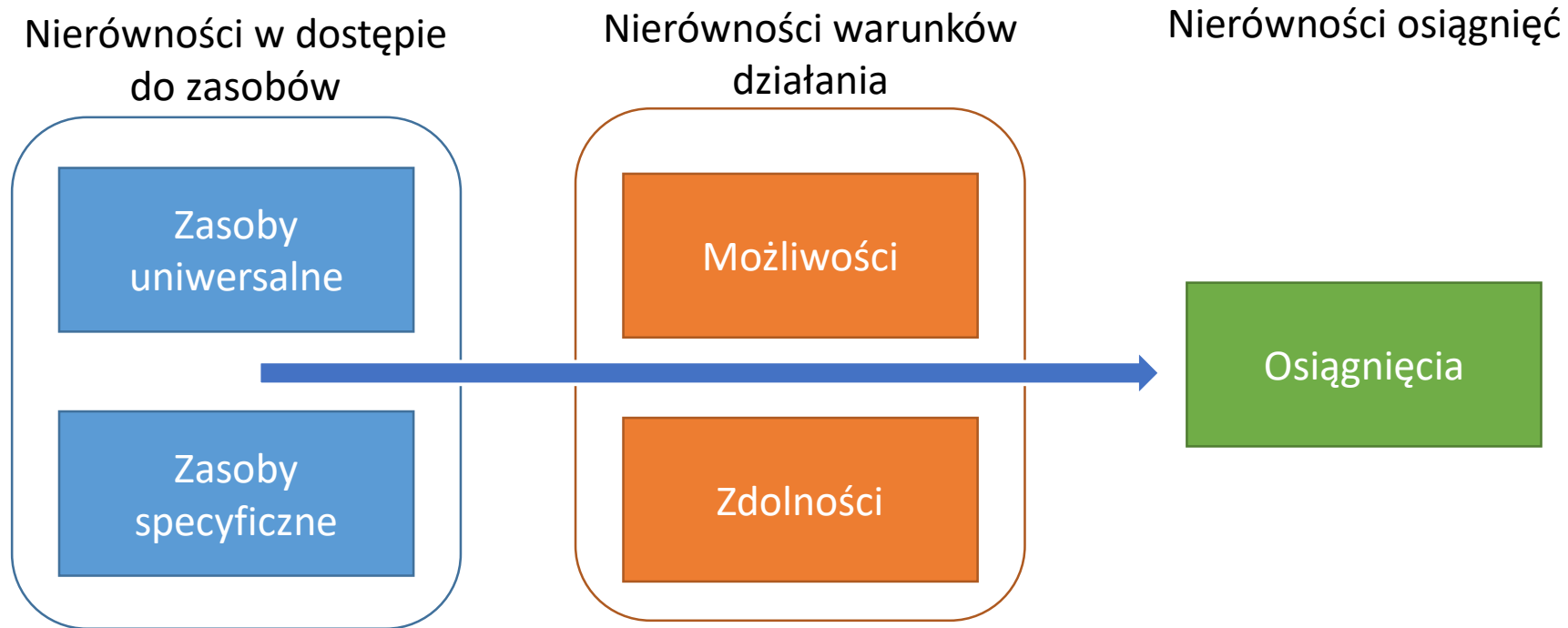
Czego dotyczą dyskusje i kontrowersje?

- **Opisu nierówności**, np. czy w ogóle da się mierzyć nierówności, w jaki sposób je mierzyć, które metody są lepsze (podejście absolutne vs relatywne), które dane i wskaźniki dają bardziej rzetelny obraz
- **Wyjaśniania nierówności**, np. w jaki sposób wyjaśniać, które czynniki są istotne, czy czynniki ważne w jednych krajach są też ważne w innych, czy skutki ważne w jednych krajach czy czasach są ważne w innych
- **Oceniania nierówności**, np. jakie stosować kryteria oceny nierówności, czy wszystkie nierówności są złe, które nierówności są złe, a które dobre, jaki poziom nierówności jest do zaakceptowania, a jaki nie
- **Polityki wobec nierówności**, np. czy w ogóle prowadzić politykę wobec nierówności, jeżeli ją prowadzić, to wobec wszystkich czy tylko niektórych nierówności, jakie instrumenty w tej polityce należy zastosować, a jakich nie stosować

Definiowanie nierówności w przestrzeni życia

- Nierówność pod względem czego? PRZESTRZENŃ NIERÓWNOŚCI
- **Nierówności w przestrzeni życia rozumianego jako proces osiągania celów** (zasoby => działania => osiągnięcia)
 - **Zasoby** potrzebne do osiągnięcia celów życiowych – **nierówność zasobów życiowych**
 - **Zasoby uniwersalne** potrzebne do osiągania jakichkolwiek celów życiowych
 - **Zasoby specyficzne** potrzebne do osiągania konkretnych celów życiowych
 - **Warunki** przekształcania zasobów w osiągnięcia – **nierówność warunków życiowych**
 - **Możliwości** (warunki zewnętrzne) przekształcania zasobów w osiągnięcia – **nierówności możliwości życiowych**
 - **Zdolności** (warunki wewnętrzne) do przekształcania zasobów w osiągnięcia – **nierówność zdolności życiowych**
 - **Osiągnięcia** celów życiowych – **nierówność osiągnięć życiowych**

Zasoby, warunki, osiągnięcia życiowe i trzy wymiary nierówności

Przykładowe uproszczone ścieżki w zależności od poziomu zasobów i warunków

1. Niskie zasoby => złe warunki => osiągnięcia niewielkie
2. Niskie zasoby => dobre warunki => osiągnięcia średnie
3. Wysokie zasoby => złe warunki => osiągnięcia średnie
4. Wysokie zasoby => dobre warunki => osiągnięcia wysokie

} Nierówność osiągnięć
życiowych

Czynniki pod kontrolą i poza kontrolą oraz ich znaczenie dla oceny nierówności

Pełna odpowiedzialność za osiągnięcia życiowe: • czynniki pod kontrolą waga 1 • czynniki poza kontrolą waga 0	Całkowity brak odpowiedzialności za osiągnięcia życiowe: • czynniki pod kontrolą waga 0 • czynniki poza kontrolą waga 1	Częściowa i zmienna odpowiedzialność za osiągnięcia życiowe: • czynniki pod kontrolą waga 1 • czynniki poza kontrolą waga 1
• Wszystkie różnice osiągnięć życiowych są zasłużone • Wszystko co ludzie osiągają w życiu zależy wyłącznie od nich samych, ludzie sami kontrolują poziom swoich osiągnięć życiowych • Różnice osiągnięć życiowych wynikają tylko stąd, że jedni chcieli osiągnąć więcej, a drudzy mniej	• Wszystkie różnice osiągnięć życiowych są niezasłużone • Wszystko co ludzie osiągają w życiu zależy wyłącznie od dziedziczenia, okoliczności, przypadku, w skrócie od szczęścia • Różnice osiągnięć życiowych wynikają tylko stąd, że jedni mieli więcej szczęścia, a inni mniej szczęścia w życiu	• Część różnic osiągnięć życiowych jest zasłużona, część nie • Część z tego co ludzie osiągają w życiu zależy od nich, a część od innych czynników • Różnice osiągnięć życiowych w części zależą od samych ludzi, a w części są od nich niezależne

Czynniki pod kontrolą dozwolone, niedozwolone i szczęście a nierówność osiągnięć życiowych – przykład

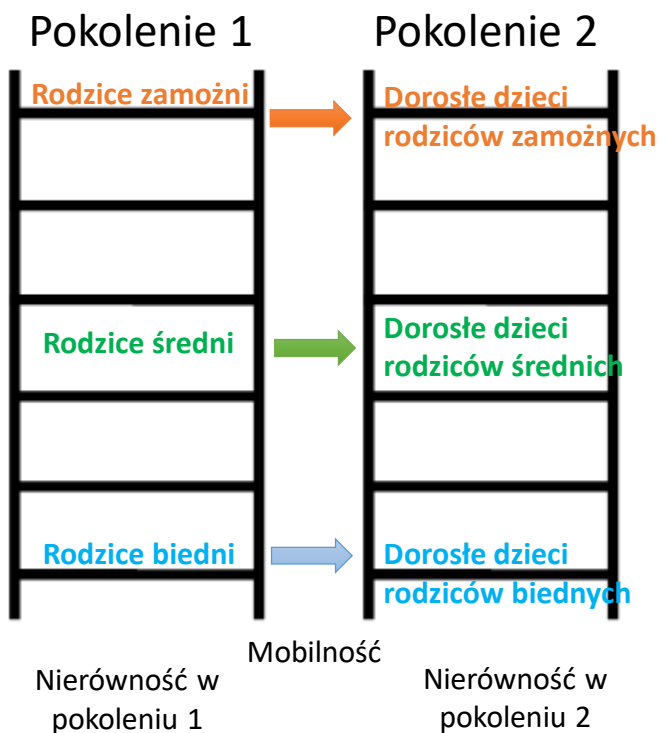
Osoba	Osiągnięcia życiowe	Wkład czynników		
		Pod kontrolą dozwolone	Pod kontrolą niedozwolone	Szczęście
Osoba A	100	60%	10%	30%
Osoba B	60	10%	60%	30%
Osoba C	20	70%	0%	30%

Porównanie osiągnięć życiowych bez uwzględnienia wkładu czynników i po uwzględnieniu tylko wkładu czynników pod kontrolą

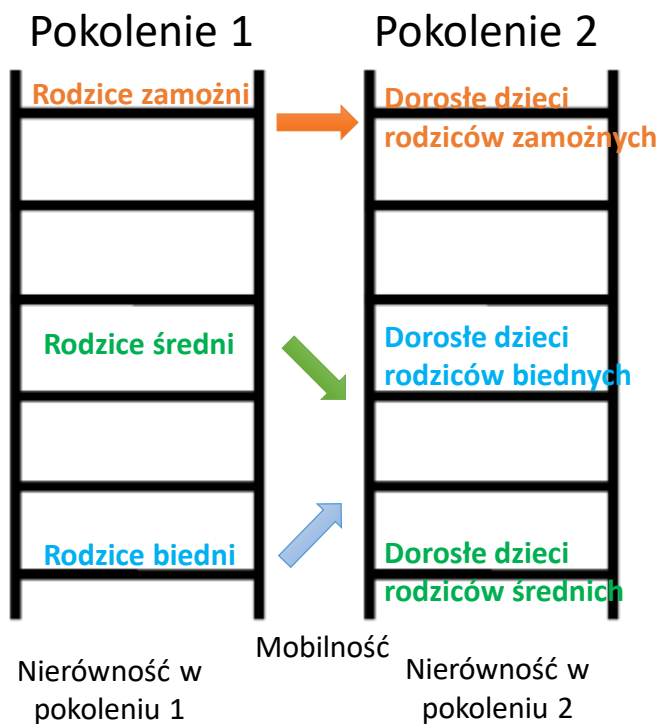
- Osiągnięcia życiowe bez uwzględnienia wkładu czynników:** A(100), B(60), C(20), różnica maksymalna A-C 80
- Osiągnięcia życiowe z uwzględnieniem wyłącznie czynników dozwolonych pod kontrolą:** A(60), C(14), B(6), różnica maksymalna A-B 54

Nierówności a mobilność społeczna

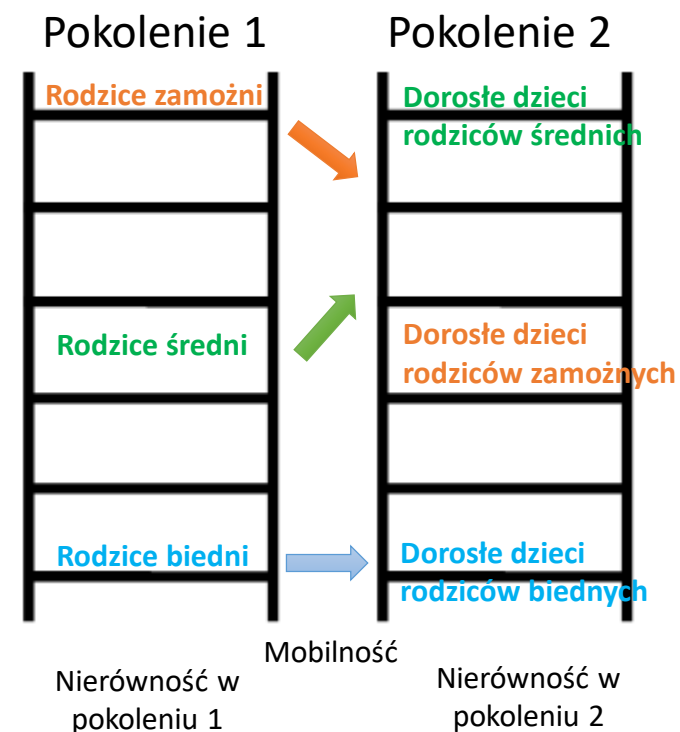
Model dwupokoleniowy bez mobilności społecznej

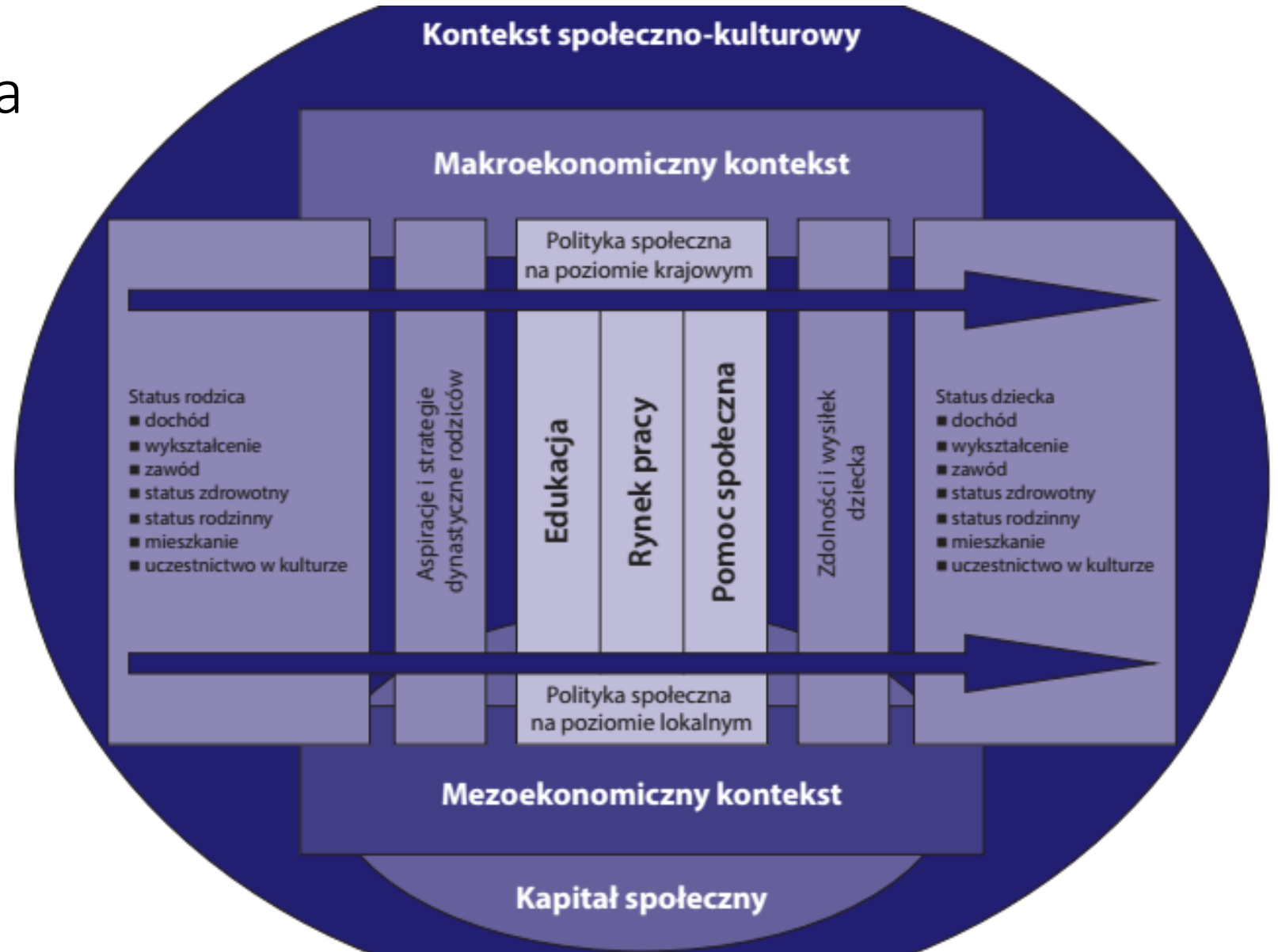
Model dwupokoleniowy z mobilnością społeczną w dolnej połowie

Model dwupokoleniowy z mobilnością społeczną w górnej połowie

Model dziedziczenia nierówności

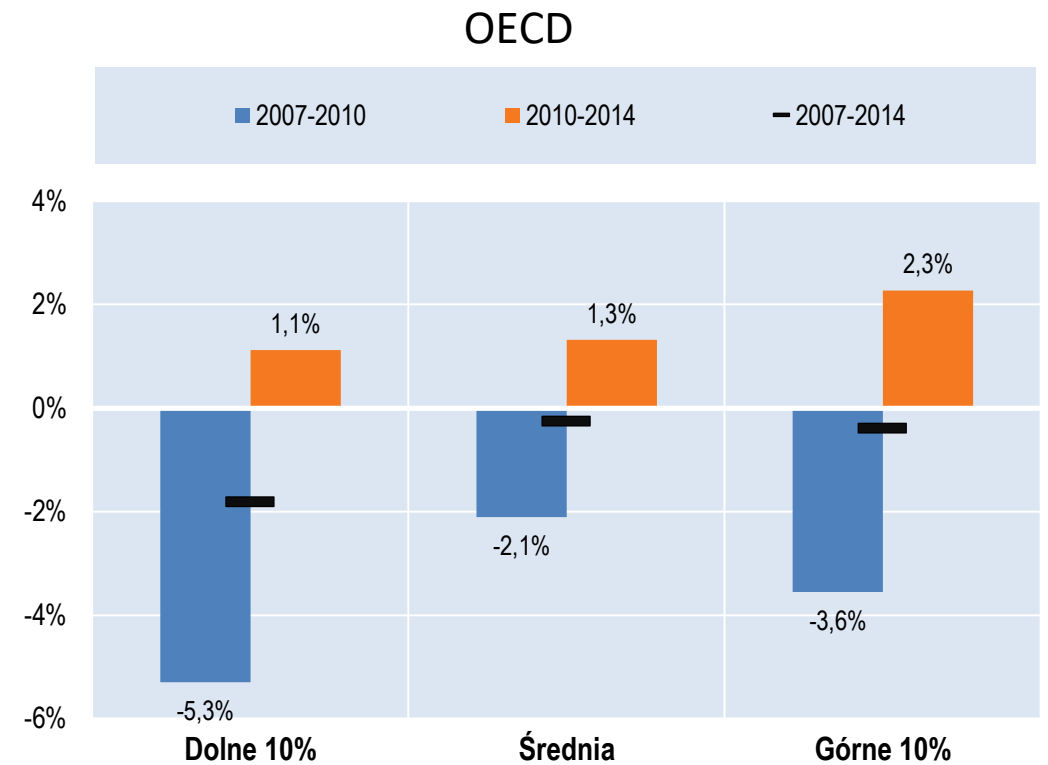
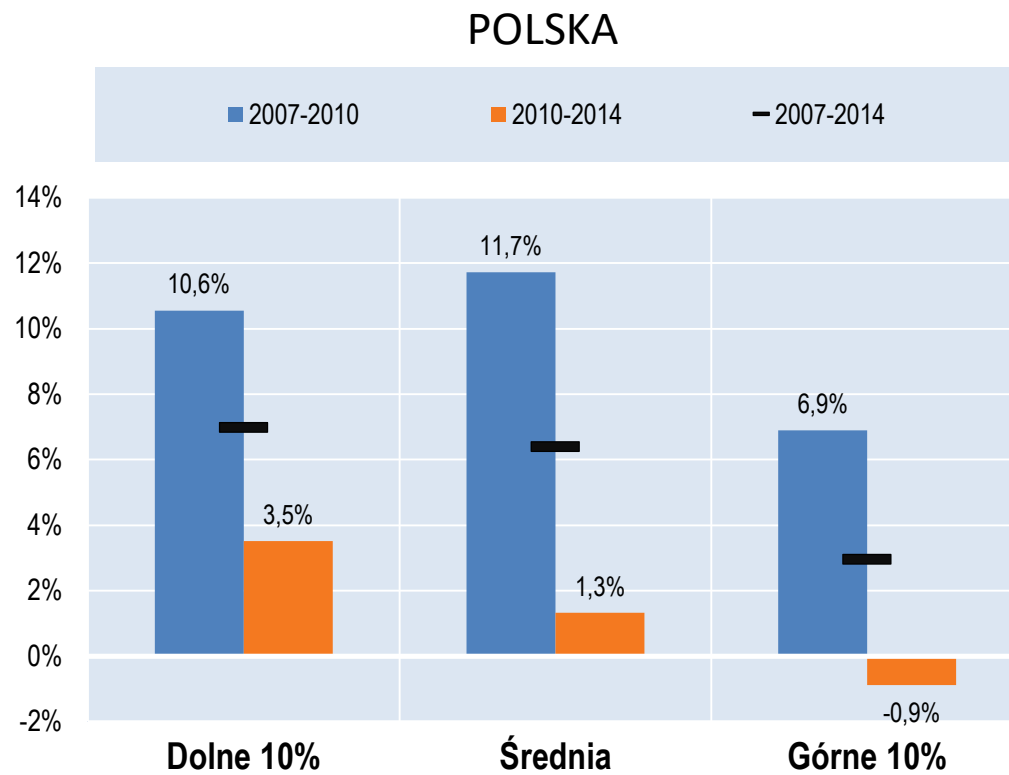
Źródło: W. Warzywoda-Kruszyńska. E. Rokicka, Projekt PROFIT. Główne założenia i metodologia badania, „Polityka Społeczna”, numer specjalny „Dziedziczenie Nierówności Społecznych”, s. 2.

Polityka wobec nierówności: predystrybucja, redystrybucja

- **Predystrybucja** to oddziaływania na rozkład źródeł dochodu pierwotnego w społeczeństwie, czyli między innymi na:
 - **Własność**, aby jej rozkład w społeczeństwie był mniej nierówny, np. reformy rolne, zachęcanie do tworzenia przedsiębiorstw, do ich współwłasności
 - **Pracę**, aby jak najwięcej osób miało pracę dobrej jakości i aby nie było polaryzacji na pracę niskiej i wysokiej jakości
- **Redystrybucja** to oddziaływanie na rozkład dochodu w społeczeństwie, czyli w uproszczeniu
 - **Nakładanie podatków** na przychody z różnych źródeł, aby wyrównywać rozkład dochodu
 - **Przyznawanie świadczeń** pieniężnych z różnych tytułów, aby wyrównywać rozkład dochodu
 - **Przyznawanie usług** bezpłatnie lub częściowo odpłatnie, co zmniejsza wydatki, a tym samym może też wyrównywać rozkład dochodów

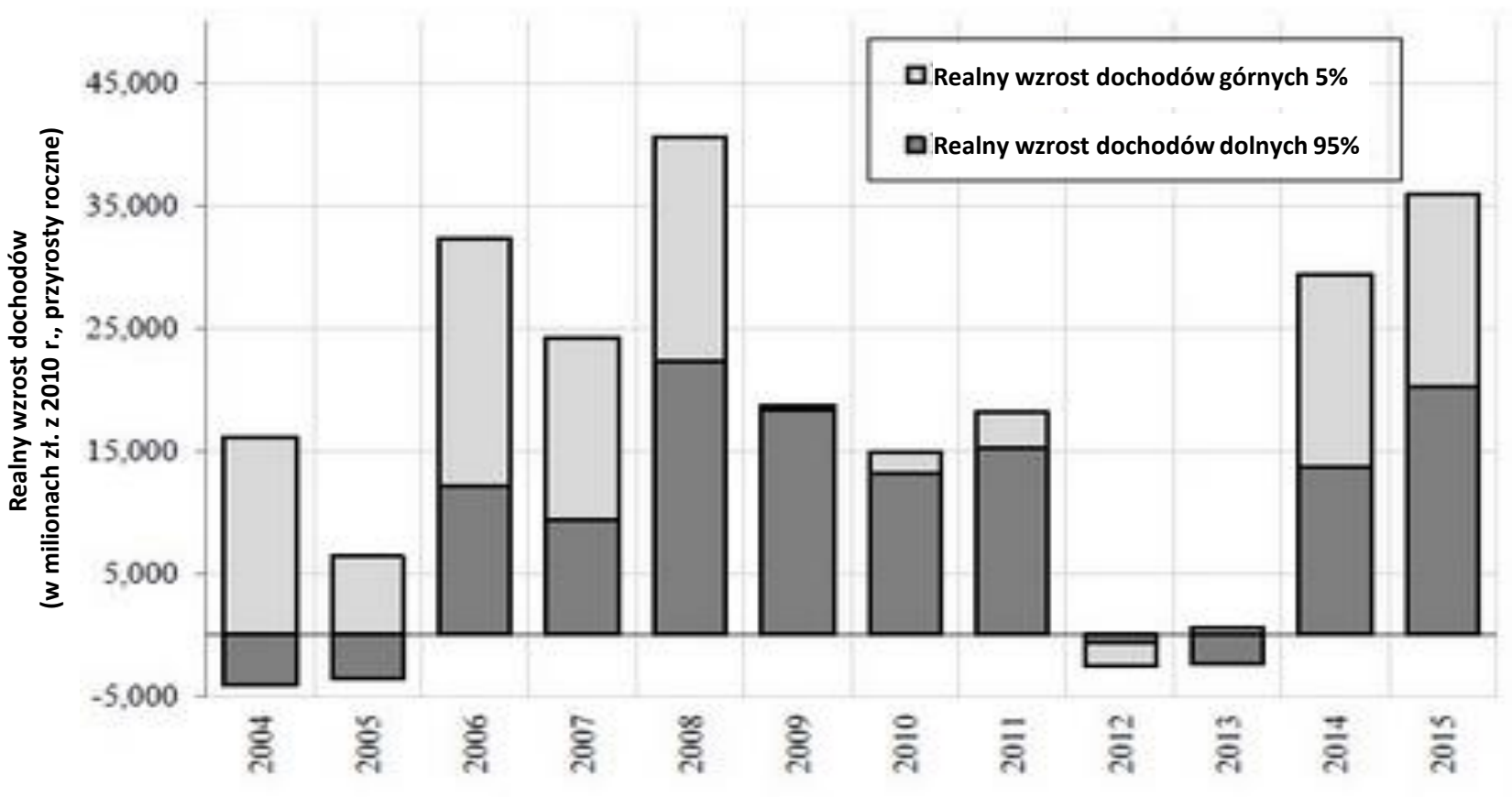
Zmiany dochodu 2007-2014 w Polsce na tle krajów OECD

Wzrost realnego dochodu do dyspozycji w latach 2007-2014 według grup dochodowych

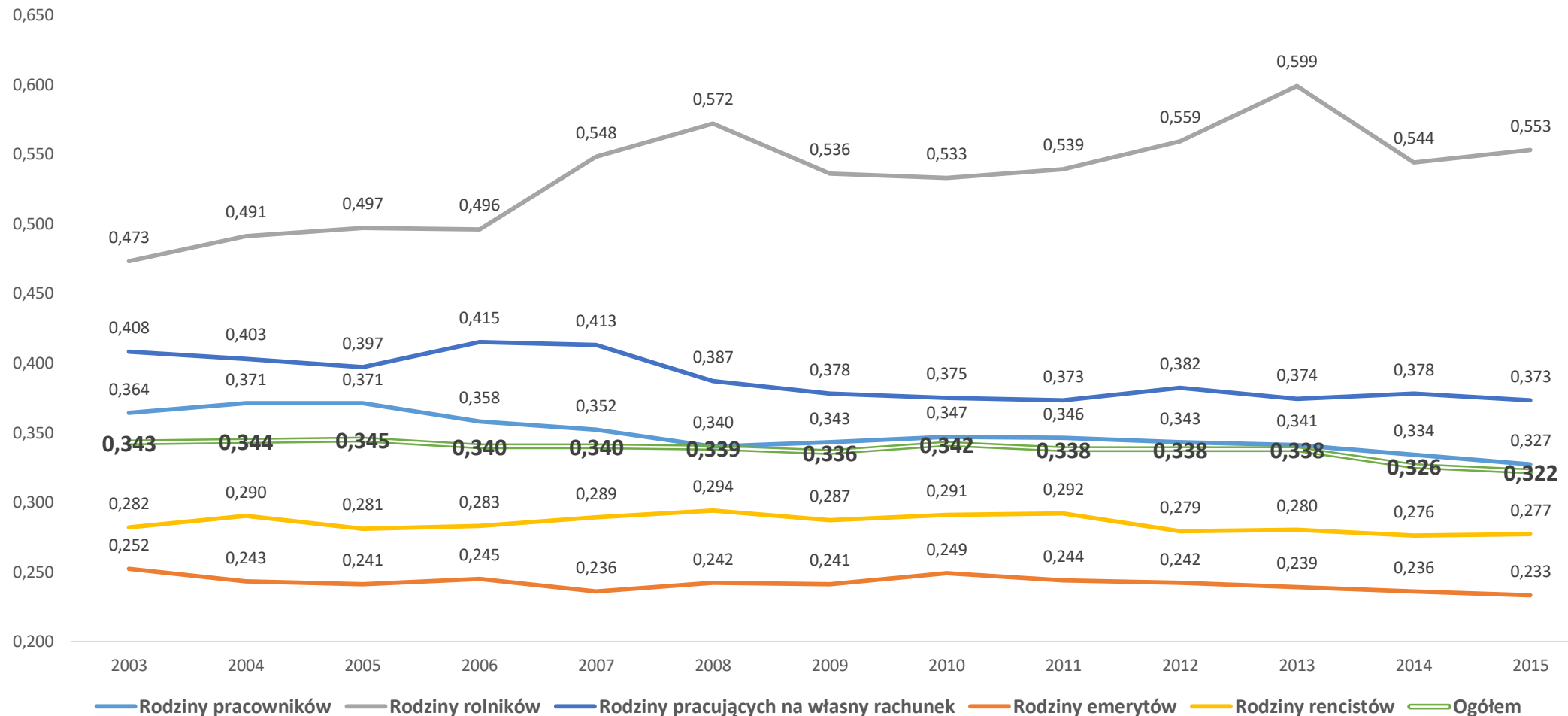
Dane OECD na podstawie EU-SILC

Zmiany dochodu górnych 5% i dolnych 95% na podstawie danych z PIT 2004-2015

Współczynnik Giniego 2003-2015 według głównego źródła utrzymania (GUS)

Współczynnik Giniego dla dochodów gospodarstw domowych według głównego źródła utrzymania 2003-2015
(dochód rozporządzalny na osobę)

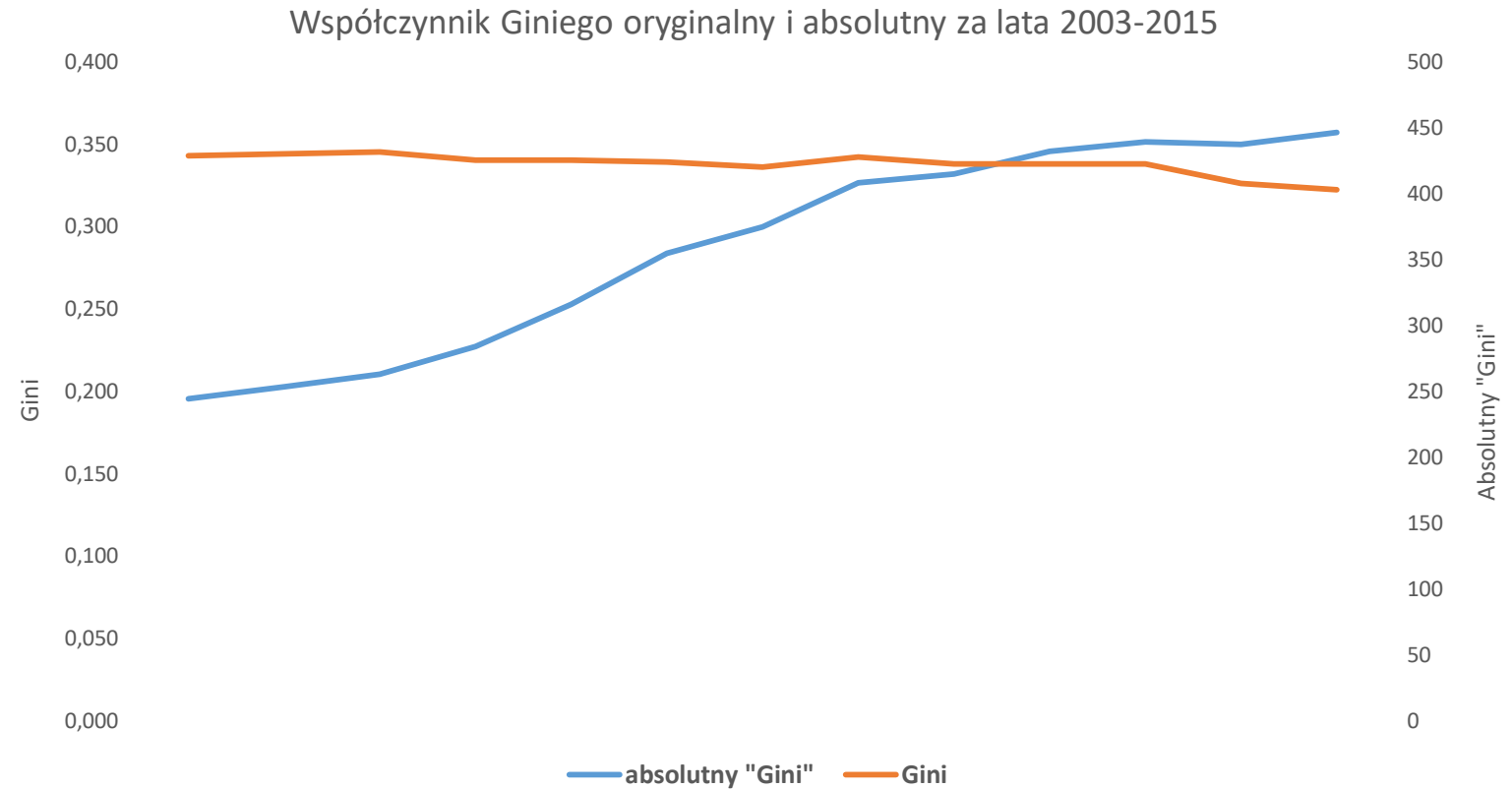
Dane GUS, opracowanie własne

Problemy z interpretacją wykresu prezentującego współczynnik Giniego

1. Jest to **relatywna miara** nierówności niewrażliwa na zmiany absolutne
2. Za tym samym współczynnikiem Giniego mogą się kryć **różne kształty rozkładu dochodów**
3. Dane dotyczą łącznych dochodów gospodarstw domowych z wielu źródeł, **dyskusja o nierówności dochodu rynkowego** (z własności, z pracy) vs **nierówność dochodu po redystrybucji podatkowo-zasiłkowej**
4. Wykres pokazuje nierówności między gospodarstwami domowymi, co nie mówi wiele na temat **podziału dochodu narodowego między kapitał i pracę**
5. Dane **dotyczą dochodów, a nie majątku**, nierówności majątkowe mogą być większe niż dochodowe
6. Dane **dotyczą nierówności a nie mobilności**
7. Dane pochodzą z badań budżetów gospodarstw domowych, a **nie na przykład z PIT**, stąd niedoszacowania wysokich dochodów
8. Są to obiektywne nierówności, a **nie jak nierówności są postrzegane i oceniane**, co może mieć większe znaczenie

Relatywny Gini a absolutny „Gini” dla dochodów rozporządzalnych (GUS)

Założmy, że A ma 100 zł, a B 1000 zł, jeżeli dodamy im 10% ich dochodu, to pierwszy będzie miał 110 zł a, drugi 1100. Nierówność mierzona współczynnikiem Giniego się nie zmieni, ale odległość między dochodami wzrosła z 900 zł do 990 zł

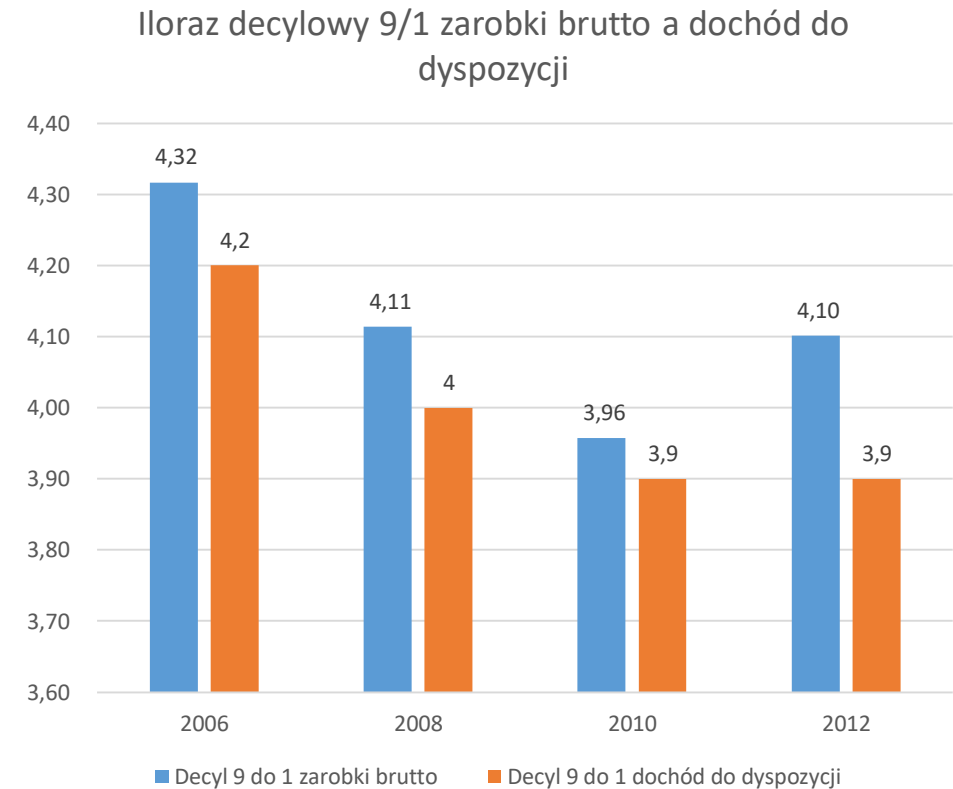
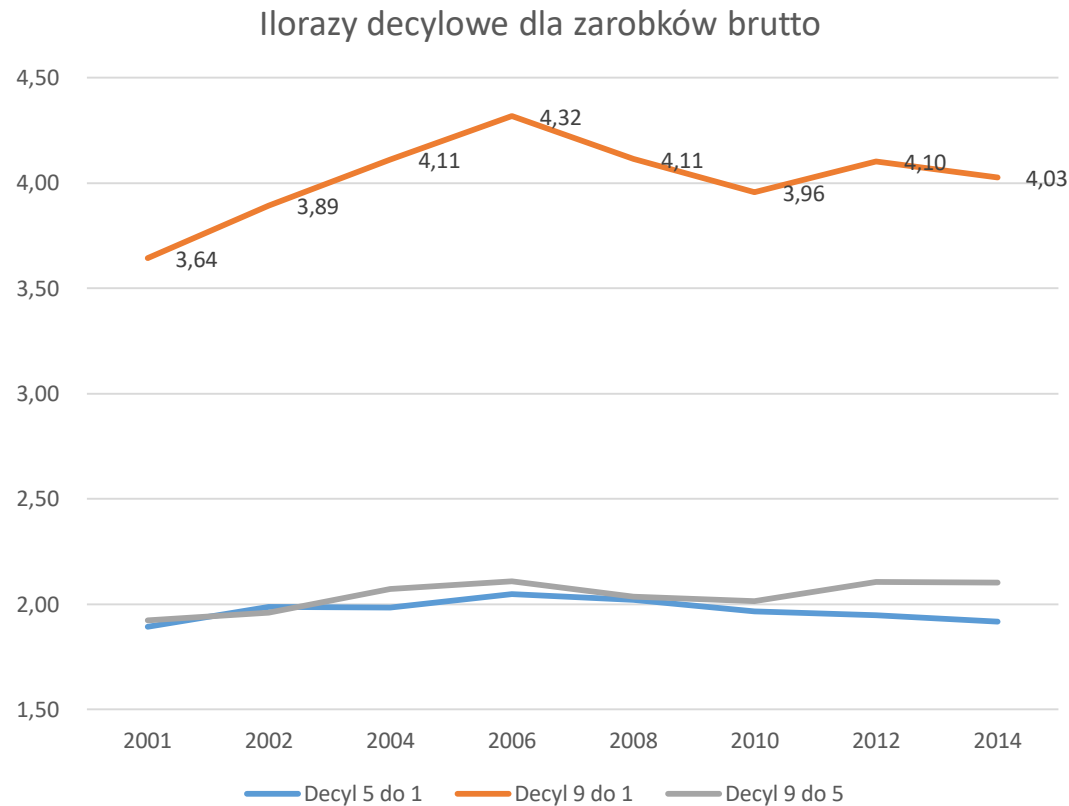

Gini dane GUS, absolutny „Gini” obliczenia własne (Gini razy przeciętny dochód)

Współczynnik Giniego może obrazować różne rzeczywistości

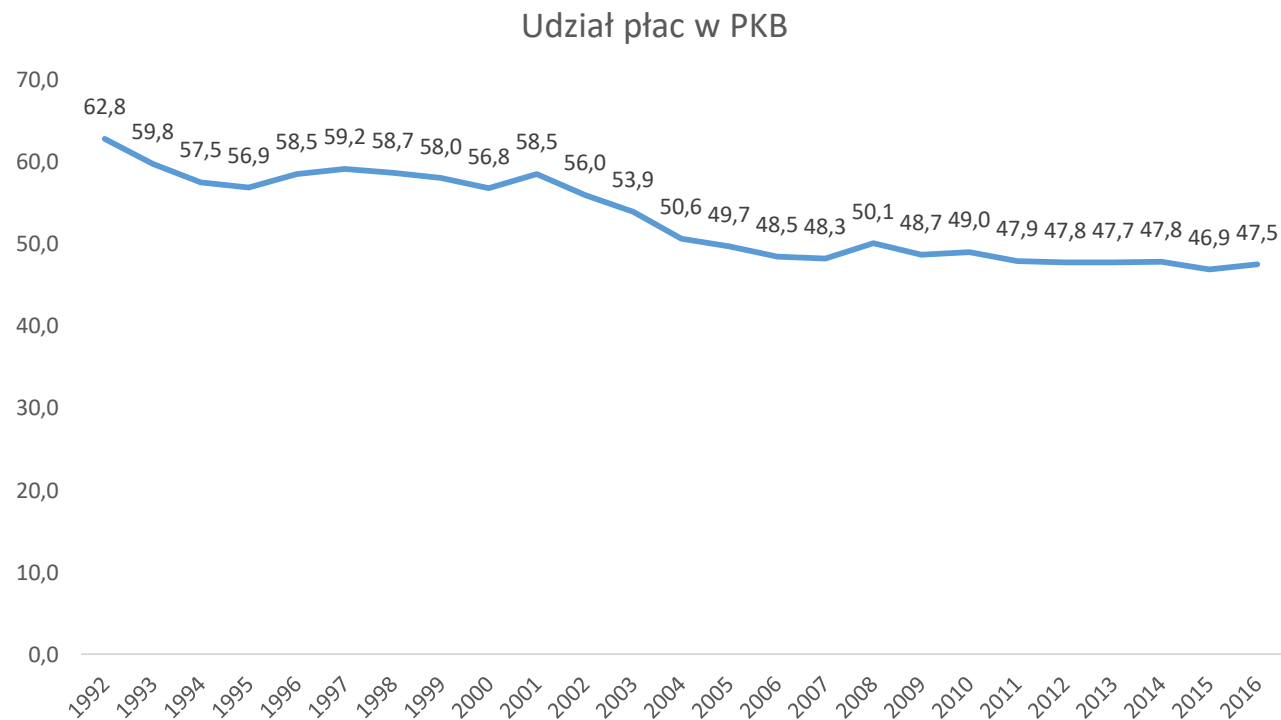

Nierówność zarobków brutto a nierówność dochodu do dyspozycji

Dane OECD, opracowanie własne

Udział płac w PKB, czyli nierówność w podziale dochodu narodowego między pracą i kapitał

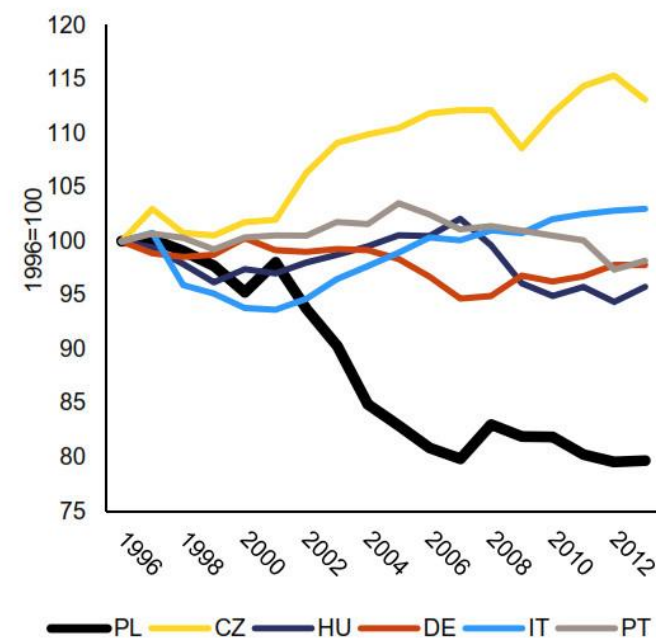

Dane AMECO

Przedmiot kolejnej kontrowersji w Polsce w 2013 r.:

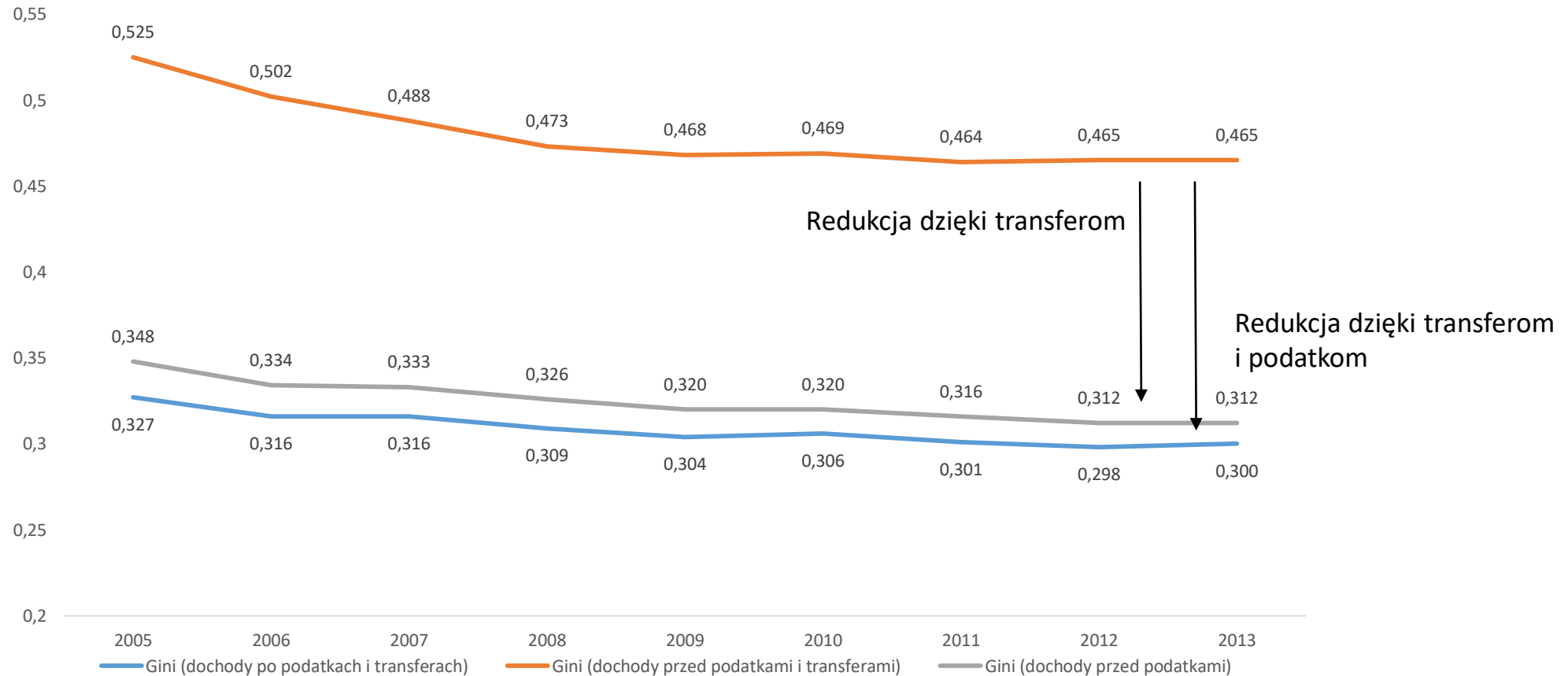
- Dlaczego tak mało zarabiamy? Solska
- Spór o płace: czy zarabiamy za mało?, Wyżnikiewicz
- Problematiczny udział płac w PKB, Arak

Wykres 1.7: Realne jednostkowe koszty pracy

Sprawozdanie krajowe – Polska 2015 r., dokument roboczy Komisji Europejskiej, 2015

Wpływ redystrybucji: nierówności dochodowe przed i po podatkach i transferach w Polsce 2005-2013

Dane OECD

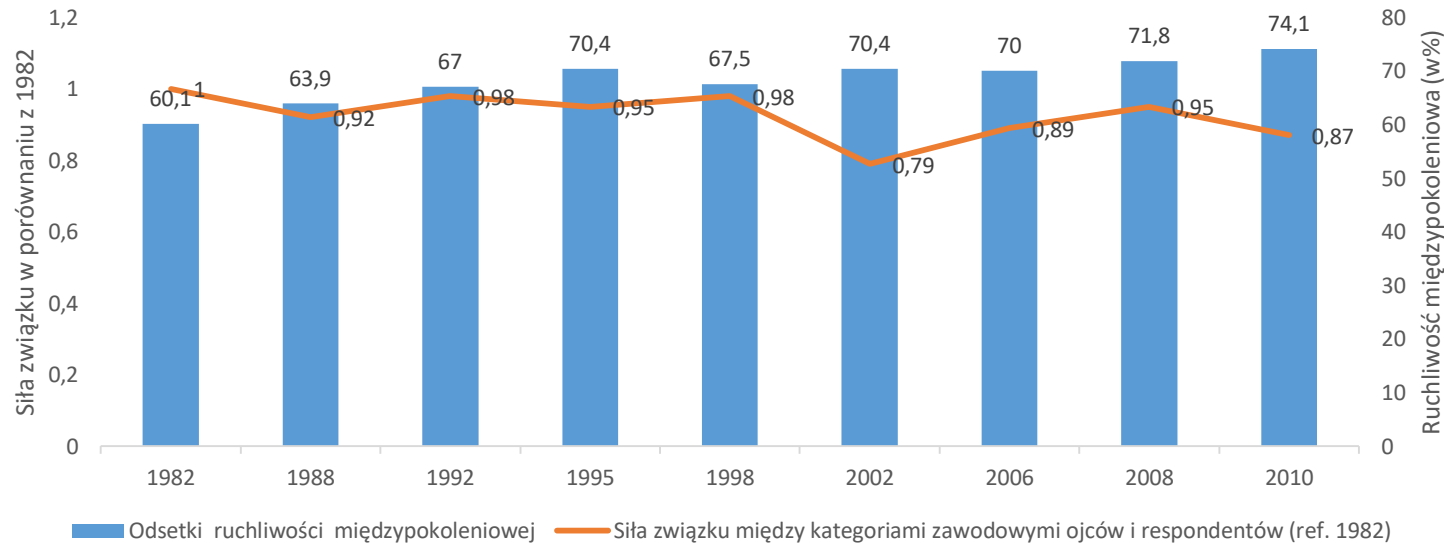
Jak na nierówności dochodowe wpłynie świadczenie wychowawcze 500+?

Dodatkowa redukcja między rokiem 2015 i 2016 może wynieść 5%

	2013	2014	2015	2016
Gini dochód rynkowy	0,478	0,479	0,480	0,480
Gini dochód do dyspozycji	0,305	0,306	0,306	0,285
Różnica	-0,173	-0,173	-0,173	-0,196
Redukcja w %	-36%	-36%	-36%	-41%

Dane z modelu EUROMOD

Ruchliwość międzypokoleniowa i związek między pozycją społeczno-zawodową rodziców i dzieci 1982-2010

Interpretacja ziły związku

- Większa od jeden - związek słabszy w stosunku do 1982
- Mniejsza od 1 - związek silniejszy w stosunku do 1982

Wniosek:

- „Jesteśmy społeczeństwem ruchliwym, w którym **ruchliwość międzypokoleniowa zdecydowanie dominuje nad dziedziczeniem pozycji**”
- „**zmiany systemu społeczno-politycznego nie wykreowały ani większej otwartości, ani zaostrezenia się barier awansu w hierarchii społecznej**”

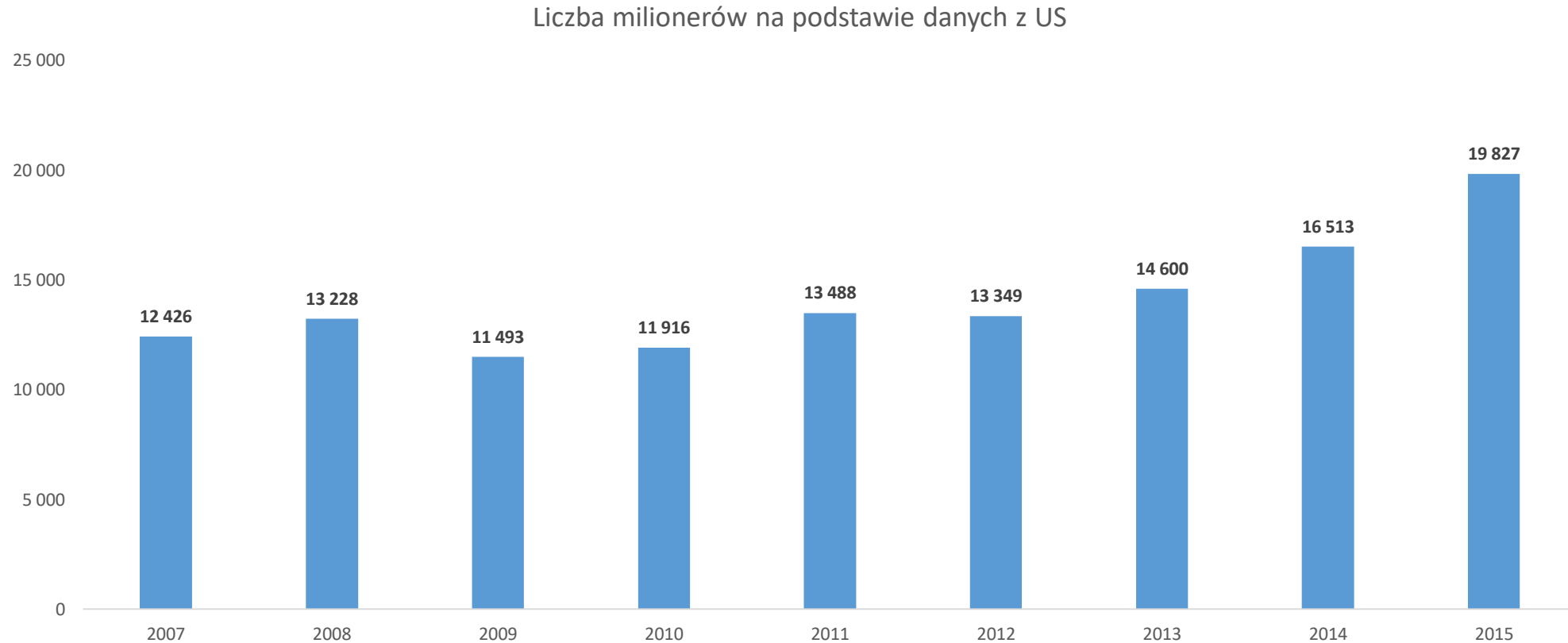
Nierówności majątkowe w Polsce

- „10 najbogatszych osób w Polsce ma tyle, co 6,8 miliona najuboższych”
- 10% najbardziej zasobnych gospodarstw domowych posiada 37% całkowitego majątku netto (dochody: górne 10% posiada 23% całkowitego dochodu)
- 20% najmniej zasobnych gospodarstw posiada 1,0% całkowitego majątku netto (dochody: dolne 20% posiada 7% całkowitego dochodu)
- Współczynnik Giniego dla majątku netto wynosi 0,579, co jest wartością wyższą niż 0,384 tego współczynnika dla dochodu
- Współczynnik Giniego dla majątku netto w Polsce 0,58 jest niższy niż w strefie euro, gdzie wynosi 0,68

BILANS GOSPODARSTWA DOMOWEGO	
AKTYWA	PASYWA
Aktywa rzeczowe	Kredyty mieszkaniowe
Główne miejsce zamieszkania	Kredyty mieszkaniowe pod GMZ
Inna nieruchomość	Kredyty mieszkaniowe pod inną nieruchomość
Pojazdy	
Przedmioty wartościowe	Kredyty inne niż mieszkaniowe oraz pożyczki
Majątek z prowadzenia działalności gospodarczej	
Aktywa finansowe	
Depozyty	
Fundusze inwestycyjne	
Akcje	
Obligacje	
Należności	
Dobrowolne programy emerytalne / Ubezpieczenia na życie	
Inne aktywa finansowe	
	MAJĄTEK NETTO: AKTYWA - PASYWA

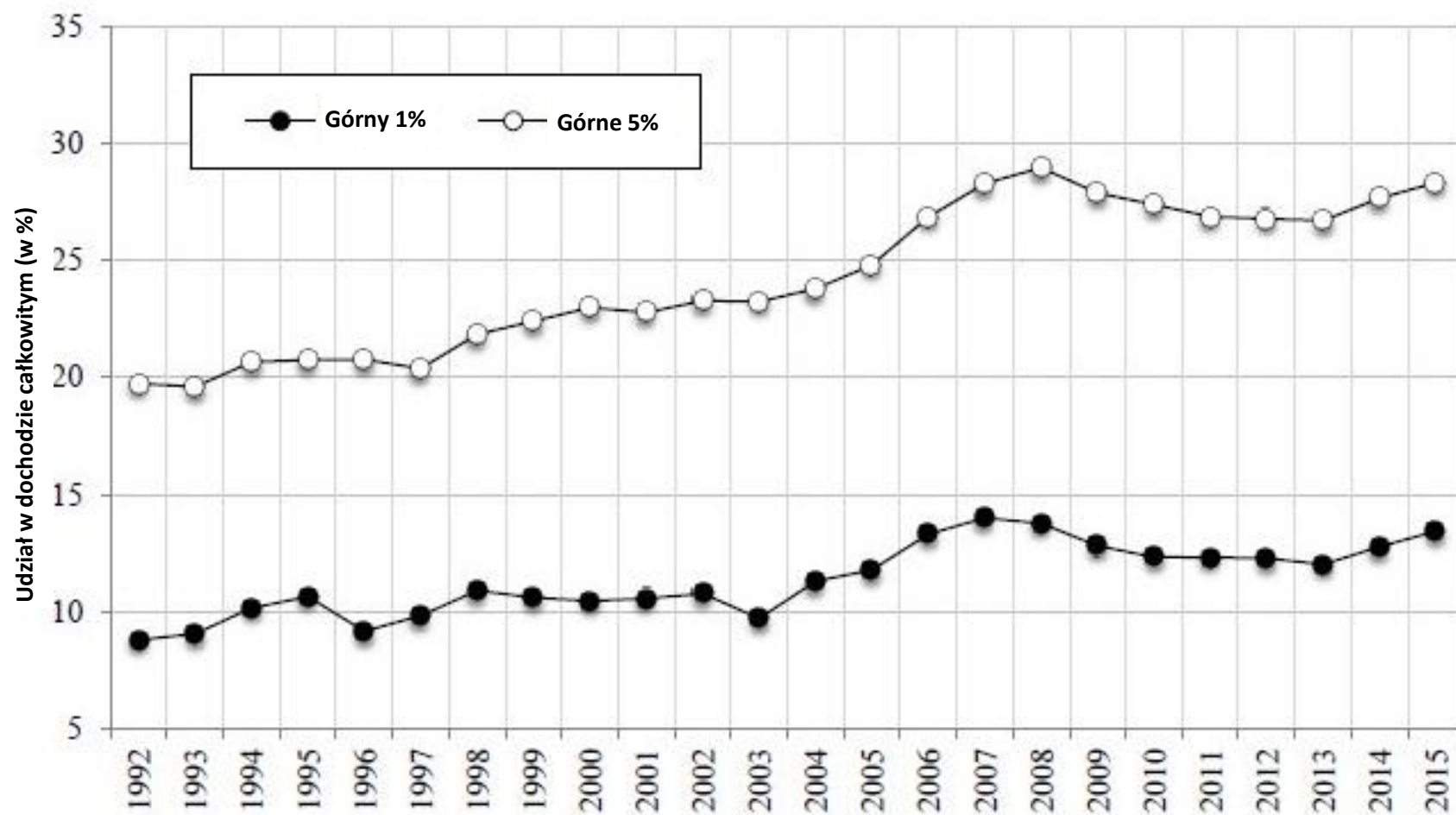
Cytat pierwszy: M. Gerwin, 10 najbogatszych osób w Polsce ma tyle, co 6,8 miliona najuboższych, KP
Pozostałe i tabela: Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Raport z badania pilotażowego 2014 r.,
NBP, 2015

Liczba milionerów w ostatnich latach wzrasta, dane z urzędów skarbowych

Dane za: T. Michalski, Rekordowa liczba milionerów. Zobacz, w których miastach żyje ich najwięcej, Onet.pl

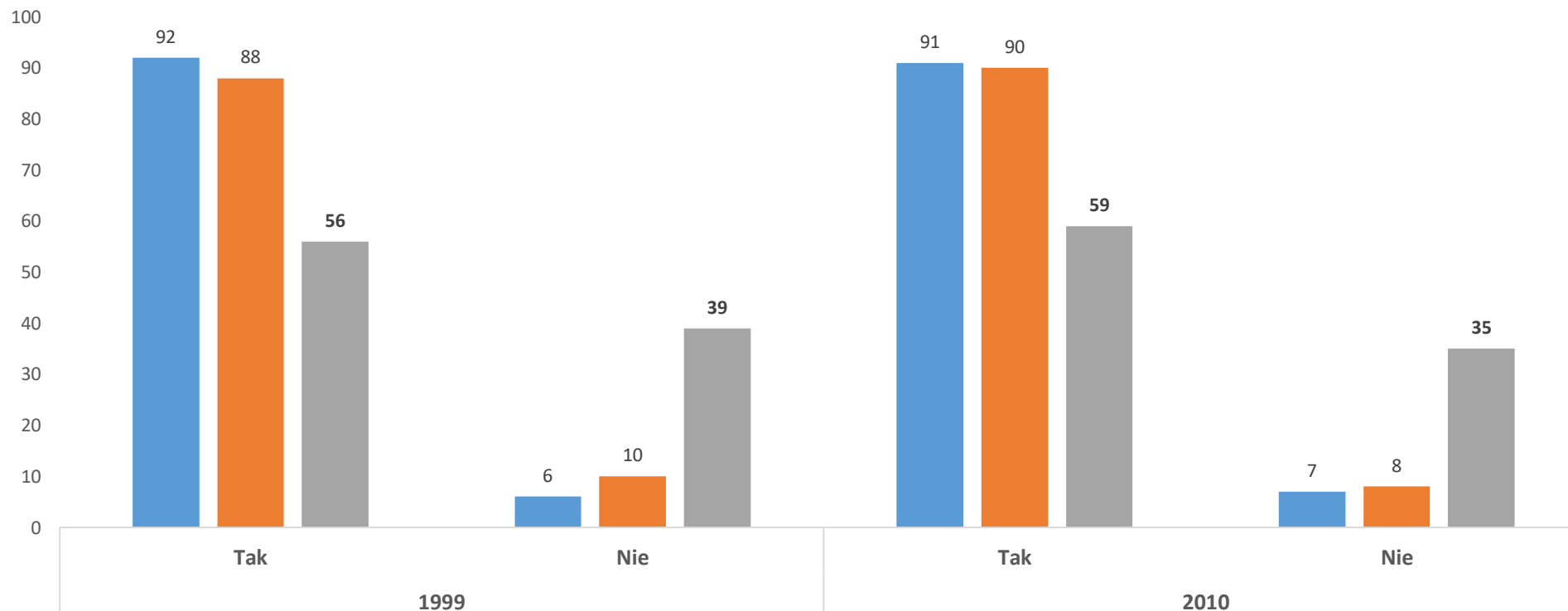
Nierówności na podstawie danych z PIT 1992-2015

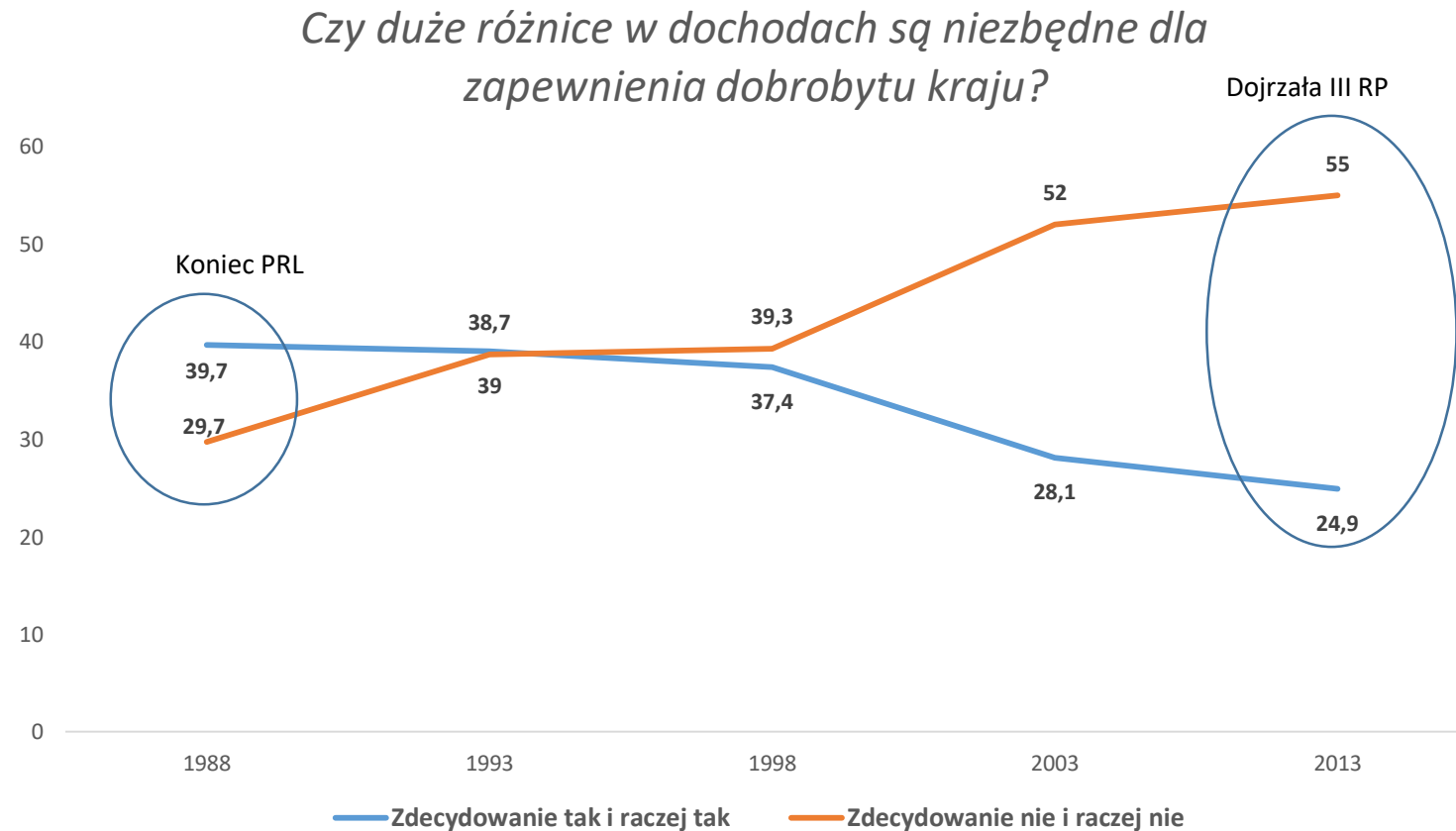
Jak Polacy rozumieją równość w społeczeństwie: równość wobec prawa, równość szans, równość poziomu życia

Czy, Pana(i) zdaniem, równość w społeczeństwie powinna czy też nie powinna oznaczać, że:

- wszyscy obywatele są równi wobec prawa, mają takie same uprawnienia
- wszyscy obywatele mają równe szanse zdobycia wykształcenia i osiągnięcia wysokiej pozycji społecznej, o ile mają odpowiednie zdolności i chęci
- wyrównany jest materialny poziom życia obywateli

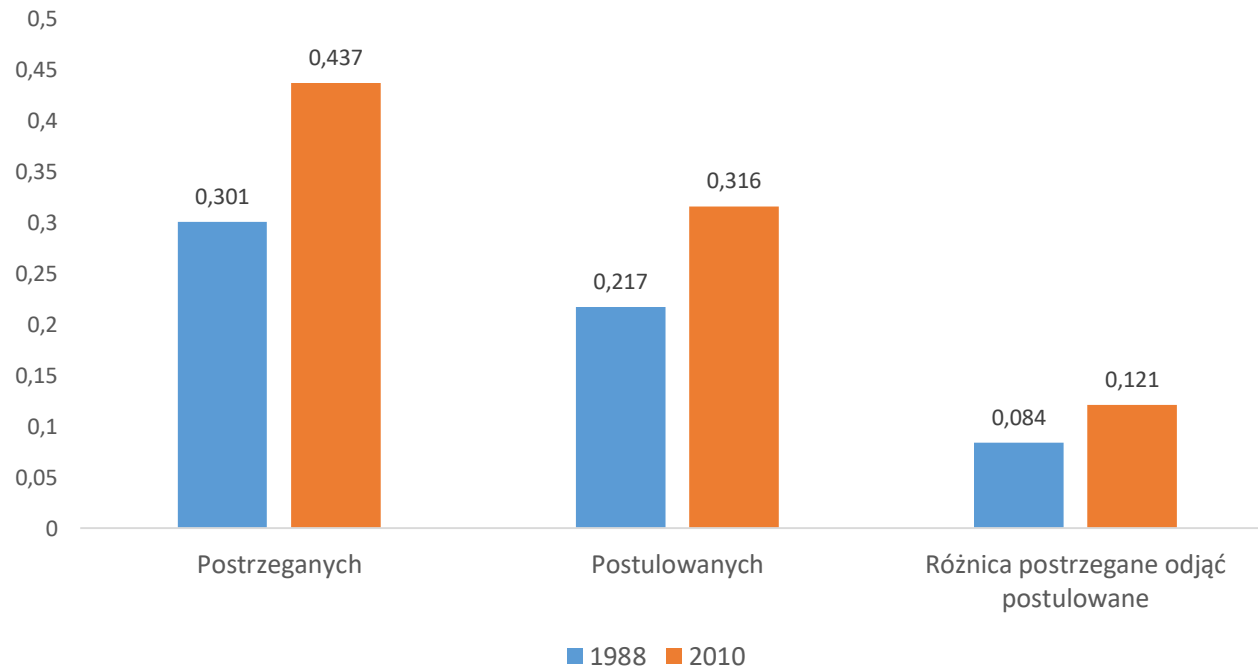
Postrzeganie nierówności dochodowych w kontekście dobrobytu kraju (koniec PRL, lata 90. i 2000)

Refleksja: skłonność do tolerowania wysokich nierówności ze względu na konieczność wzrostu zamożności może maleć wraz z jej wzrostem

Postrzegane i postulowane nierówności zarobków z indywidualnej perspektywy

Nierówności dla zarobków postrzeganych i postulowanych 1988 i 2010 (Gini dla indywidualnych hierarchii zarobkowych wg zawodów)

„Sprawiedliwe jest to co faktycznie istnieje”

H. Domański, Sprawiedliwe nierówności zarobków w odczuciu społecznym, 2013, s. 110

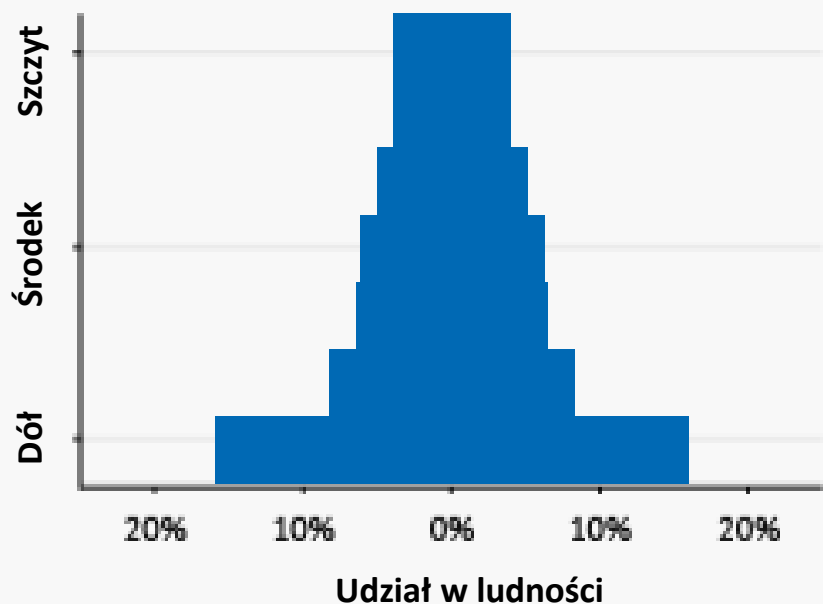
Interpretacja

- „w latach 1988–2010 miał miejsce **wyraźny wzrost akceptacji rozpiętości zarobków**”
- „zmiana postaw na miarę przejścia od modelu państwa opiekuńczego w wariancie skandynawskim do gospodarki opartej na zasadach neoliberalnych”
- „**warunkowa akceptacja**, za czym przemawia wyraźnie wyższy poziom postrzeganych rozpiętości zarobków w stosunku do postulowanych”

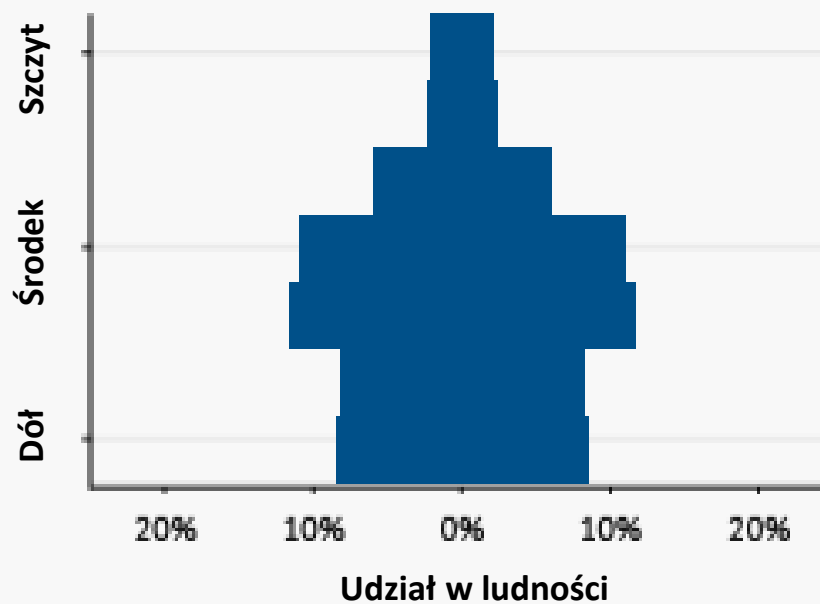
Dane i cytaty za: H. Domański, Z. Sawiński, Sprawiedliwe nierówności zarobków, Studia Socjologiczne 3/2012

Postrzegana i rzeczywista struktura społeczna w Polsce

Postrzegana struktura społeczna

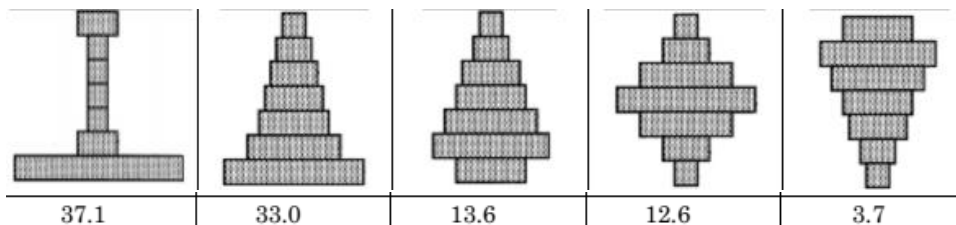
Rzeczywista struktura społeczna według dochodu

Jaki odsetek respondentów wskazał najbliższą rzeczywistości strukturę w zależności od pytania:

- Po podatkach i transferach – 13%
- Przed podatkami i transferami – 34%

Jaką mamy strukturę społeczną? Odsetki odpowiedzi 2009

J. Niehues, Subjective Perceptions of Inequality and Redistributive Preferences, 2014

V. Gimpelson, D. Treisman, Misperceiving Inequality, 2015

Wnioski (wybrane)

- **Zwiększa się zainteresowanie nierównościami społecznymi w Polsce,** ważnym czynnikiem pobudzającym było ożywienie dyskusji na ten temat na Zachodzie i w organizacjach międzynarodowych
- **Dyskusje o nierównościach społecznych w Polsce są silnie spolaryzowane:** od negowania ich znaczenia, do uznawania ich za zasadnicze
- Możliwe, że **poziom merytoryczności dyskusji wzrósłby, gdyby podzielić jej tematykę** na: opisową, wyjaśniającą, oceniającą oraz praktyczną
- **Nierówności społeczne w Polsce wzrosły między PRL a III RP,** społeczeństwo postuluje ich zmniejszenie, ale do poziomu wyższego niż kiedyś, w ostatnich latach postrzega też je jako mniej uzasadnione